

Проф. М. М. Піотуховіч.

Ля вытокаў лірыкі Янкі Купалы.

(„Жалейка“, „Гусляр“).

Першы верш Янкі Купалы „Мужык“ быў надрукаваны ў Менскай газэце „Северо-Западный Край“ 15 мая 1905 г. Дваццацігодні юбілей літаратурнай дзейнасці беларускага песьняра, гэткім чынам, супаў з дваццацілецьцем першай рэвалюцыі, і ў гэтым супадзеньні ёсьць свой глыбокі сэнс; яно не выпадковы факт, а выраз гістарычнай дынамікі ў яе законамернасці.

Буралом першай рэвалюцыі глыбока ўскалыхнуў і ўзварушыў народнае беларускае мора; з глыбінь гэтага мора на шырокую паверхню жыцця гістарычным працэсам выклікана было шмат талентаў самародкаў. Сярод іх першае мейсца належыць, бязумоўна, Янку Купале. Неспасрэдна ад сахі і плугу, з самых гушчаў працоўнага люду пераходзіць ён да літаратурнай чыннасці.

Першы зборнік лірычных вершаў поэты „Жалейка“ зьявіўся ў 1918 г. У дадзеным зборніку мы ўжо знаходзім эмбрыон галоўных мотываў творчасці Янкі Купалы, тут ужо досыць выразна вызначаецца мастацкая постаць песьняра. Вось чаму для навуковага дасьледваньня поэзіі Купалы „Жалейка“, калі шукаць аналёгіі ў іншых літаратурах, мае такое-ж вялікае значэньне, як, напрыклад, ліцэйскія вершы Пушкіна.

У „Жалейцы“ пераважаюць аб’ектыўныя мотывы лірыкі. Янка Купала выступае тут, галоўным чынам, як назіральнік наўкольнага жыцця. Гэрой зборніка—беларускі селянін; толькі адзін верш „Шаец“ прысьвечаны тут дробнаму рамесьніку. Спыняючыся пераважна на ясковым жыцці, poeta асабліва падрабязна распрацоўвае тэму сялянскай беднасьці, соцыяльныя злыдні беларускага селяніна абхоплены ім себакова. Вось, напрыклад, якія сумныя песьні мужыка падслухаў ён:

Няма хлеба, няма солі,
Чужому рабі;
Няма шчасьця, няма долі,
Вот тут і жыві;
Вот зіма—мароз вялікі,—
Дровы ў Менск цягні;
Дзеткі зьмерзьлі, енкі, крыкі,—
Вот тут і жыві.

(„З песьняў мужыцкіх“).

У другім мейсцы ад асобы селяніна poeta гавора:

Я мужык беларус,—
Пан сахі і касы;
Цёмны сам, белы вус,
Пядзі дзьве валасы.

Бацькам голад мне быў,
Гадаваў і карміў;
Бяда маткай была,
Праца сілу дала.
Хоць пагарду цярплю,
Мушу быць глух і нем,
Хоць сьвет хлебам кармлю,
Сам мякіначку ем.

На гэтай тэме сялянскай беднасьці поэта спыняецца некалькі разоў і ў іншых вершах. Ён, напр., яскрава малюе нам вясковую хату; яна і старая і крывая, зьлепленая з аднаго гнільля з зялёным мохам на страсе, у ваконцы ўсяго дзьве шыбы і тыя з лучын, падлога выбіта з друзу, столь з драніц („Мая хатка“). У вершы „Спрасоньня“ перад намі зноў разгарнаецца малюнак сялянскага гора:

Пярун у хатку б'е кривую,
Пасевы нішча суш і град,
Авечку воўк задраў старую,
Скрыпіць ня мазан панарад,
Худзее жонка ў сьлёзах працы,
Трасе дзюравым каптаном.

Як-бы абагульняючы гэтыя малюнкi, poeta зазначае:

Жыцьцё нашае, нас бедных
Бяспрытомных мужыкоў,
Горш за ўсякага стварэньня,
За сабак і чарвякоў.

Гуманнае сэрца поэта, відаць, асабліва хваравіта адчувала беспра-
святную беднасьць, гэтую адвечную крыўду народнага жыцьця.

Але пясняр ня толькі канстатуе факты беднасьці, ён паказвае нам і прычыны ненармальнага соцыяльнага становішча беларускага селяніна. У дадзеных адносінах часам Янка Купала выяўляе востры аналіз ня столькі поэта, колькі палітэканамістага. Ён, напр., маляўніча рысуе нам, як выбіваюць з селяніна дадатковую вартасьць.

Пан за тваю працу
Нібы то й заплаце—
Знай плату з палацу;
Зьбярэш з ёй багацьця—
За гадзін семнаццаць
Трудоў у дзень нязьменных
Выйдзе грошай дваццаць
Або й таго меней.

Эксплёатацыя, такім чынам, галоўная прычына сялянскай беднасьці; адзін за другім праходзяць перад намі малюнкi соцыяльнага ўціску. Вось, напр, верш „Гоніш мяне, панічок“; гэта эмбрыон будучага „Раскіданага гнязда“: тут poeta малюе нам, як пан выганяе селяніна з яго сялібы. Другі верш „Град“ рысуе нам, як пан імкнецца скарыстаць нават няшчасьце мужыка... Селянін любуецца сваёй нівай, яго цешыць надзея на добры ўраджай, выябражэньню рысуецца радасная перспектыва дастатку і добрабыту, але стыхійныя сілы прыроды разбураюць гэтыя надзеі—град і навальніца зьніштажаюць пасевы, гаспадар у няшчасьці ідзе да пана з просьбай пазычыць яму хлеба, але пан застаецца глухім да сялянскага гора, ён толькі за грошы згаджаецца на пазыку.

Як-бы вывад з гэтага апавядання прадстаўляе сабой прадасьця-рога „Ня рвіся к багатым“: багацьце робіць чалавека жорсткім і ня-чулым, „ня найдзеш сэрц братніх, дзе толькі багацьце“.

Апроч земляўласніка зарысоўваюцца ў „Жалейцы“ і іншыя во-бразы эксплёататараў вёскі ў старыя часы: пан з гандляроў, ліхвар, эксплёататар з інтэлігэнцыі, ксёндз, аконам, шляхціц—усе гэтыя здані мінулага праходзяць перад намі ў куплетах „І як тут не сьмяяцца“.

Ад зоркага вока поэты не захавалася прасякнёны капіталу на вёску і руйнаваньне ім шляхецкай гаспадаркі, на вёсцы зьяўляецца новы пан, „parvenu“, выскачка з нізоў:

Вот мчыцца пан на парцэ,
Упражка зіхаціць.
І конікі абмыты
І панскі лоб блішчыць.
На цэлы сьвет з пагардай
Дзікім глядзіць казлом.—
А быў-жа ён нядаўна
Авечак гандляром.

Шляхта затое галее, але яна ня траціць сваёй пыхі і пагарды ў адносінах да працоўных:

Вот шляхціц, нэндзны шэршэнь,
Той выскачак адзін,
Заціркай душу мучэ,
Ужо ён гаспадзін.
Бяднейшаму ўжо брату
Рукі не падае,
Хоць сам часнок, цыбулю
На рынку прадае.

У „Жалейцы“ Янка Купала ня толькі дае нам агульны вобраз сялян-скага жыцьця, поўнага беднасьці ўціску і эксплёатацыі. Гэты вобраз разьбіваецца часам на паасобныя малюнкi—малюнкi працоўнага побыту вёскі. Але ва ўмовах эксплёатацыі праца, якая звычайна нясе з сабой шчасьце і радасьць, проклята: над ёй вісіць пракляцьце падняволь-насьці, яна цяжкая пакута. Вось, напр., перад намі малюнак жніва. Мы бачым гэтых жней з пахіленымі, худымі каркамі, мы чуем іх смутныя песні:

Асобна кожную загонам
Нас надзяліў пан дабрадзей.
А над усімі злы аконам
Стаіць, ганяець жаць барджэй.

Нават думка аб дажынках не радуе гэтых пакутніц:

Пан справіць гучныя дажынкi,
За пот, кроў, сьлёзы водкі дасьць;
Мы будзем піць, як гора п'ем,
Паноў хваліць
І дружна ім
Скрозь сьлёзы песню прапяём.

(„Песьня жнеяў“).

Толькі два малюнкi працы ў Купалы агорнуты поэзіяй вясковага жыцьця: „Касьба“ і „Пры скаціне“. Гэтыя малюнкi як-бы падкрэсьлі-ваюць думку, што сама па сабе праца дае шчасьце чалавеку, прокля-тай робяць яе ненармальныя варункi жыцьця. Нагародай за працу ў

вясковых умовах зьяўляецца торба жабрацтва; адсюль увага песьняра некалькі разоў спыняецца на сумных вобразах староў.

Гэткім чынам ужо ў першым сваім зборніку Янка Купала грунтоўна абхапляе эканамічнае становішча беларускага сялянства; вясковая беднасьць, клясавыя супярэчнасьці зарысоўваюцца ім у сакавітых фарбах.

Адначасна поэта зачэплівае і іншыя бакі сялянскага жыцьця; ім закрануты, напр., сялянскі побыт; сваім чульлівым сэрцам пьсьняр прасякае ў трагедыю вясковай жанчыны. У вершы „Сватаная“ ён абхапляе ўсю долю гаротніцы, пачынаючы ад моманта сватанья і канчаючы раньняй старасьцю, калі ў пакутніцы „патухнуць ад сьлёз ясны вочы, збляднее, паморшчыцца твар“.

Сумна жыцьцё селяніна, нерадасны і канец яго. Вобраз нябожчыка, сумны, за душу хапаючы малюнак вясковых хаўтураў гэтак сама не абмінуты ў першых вершах поэты. Поп з крапідлам, які „чакае на ўзятку“, нудныя сьпевы дзяка, аднастайны звон, жабрацкая труна, вузкая магіла „локцяў тры без мала“, насып, вылажаны дзёрнам, крыж з з каменяў,—уся гэтая абстаноўка вясковага пахаванья мастацкі абмалявана ў вершы „Нябожчык“. Не пазабыты поэтай і ціхія вясковыя могількі, дзе знаходзяць сабе апошні і адвечны прытулак сярмяжныя горапашнікі; да іх поэта зварачаецца з словамі шчырага астатыя „даруй“.

Сьпіце, загнаныя,
Ад сонца скрытыя,
Сьпіце, бяздольныя,
Горам забітыя...

Абмалёўваючы сялянскую долю з яе беднасьцю, уціскам і сумам, poeta, зразумела, не застаецца раўнадушным: ён узвышаецца да сапраўднага абурэньня супроць ненармальнага ўмоў жыцьця. У вочы паном, гэтым адвечным прыгнятальнікам селяніна, ён кідае свой верш, абліты горачу і помстай:

Гэй, растлумач атродзьдзе ўражжа,
Трутні, зладзеі пчольных прац,
Чаму, дзе труд крываваы ляжа,
Цьвяце загон, стаіць палац.
Чаму я сею, а другія
З сяўбы маёй зьбіраюць плен.

(„Спрасонья“).

Прадбачыць poeta і нямінучую разьвязку гэтых соцыяльных супярэчнасьцяў—наступленьне рэвалюцыі, калі ў крыві помсты загіне адвечная народная крыўда:

На сьвет многа прыдзе бяды,
Бо за крыўду сваю адамсьціць.
Сьвіньням будзе крыві не пабраць.
Адамсьціць, аж зямля задрыжыць,
Аж віхры зашумяць, загудзяць.

(„Пакалей мужыка“).

У пацьварджэньне выказанай думкі аб нязьбежнасьці крывавай рэвалюцыі poeta прыводзіць гістарычную даведку; зварачаючыся да паноў, ён кажа:

Эх, каб не спаткала вас доля Нэрона.
Рым моцных шаленства к упадку зьвялі,

Апроч соцыяльна-клясавых супярэчнасцяй вёскі, другая тэма першых вершаў Янкі Купалы—Беларусь. Спачатку тут выказваецца сумны погляд на прыроду айчыны. Вядомы гэты мінорны верш Янкі Купалы:

Невясёлая старонка
Наша Беларусь.
Людзі: Янка ды Сымонка,
Птушкі: дразды, гусь.
Поле: горы ды каменні,
Потам зьліта ўсё,
Сенажаць—адны карэньні,
Сівец, ды куп'ё.

Потым адзін за другім пералічаюцца і іншыя недахопы: блэгі ўраджай, адсутнасць садоў, люд убогі, народная цемра. Як вывад з усяго, жаласьлівае прызнаньне поэты:

Так ня міла, як магілай,
Неяк выдае.
Беларусь, мая старонка,
Но люблю-ж яе!
Я калі-б з ёй разлучыўся,
Плакаў-б з усіх сіл.

Гэта сузнаньне арганічнай сувязі з айчынай параджае ў Янкі Купалы нейкую дысгармонію, дваістасьць у яго адносінах да Беларусі. З аднаго боку, поэта, як мы бачым, накідвае сумны колер на яе прыроду, з другога боку, ён захапляецца поэзіяй яе зялёных садочкаў, фантастыкай народнай творчасці, мінулым роднага краю, ён сузнае, што Беларусь хавае ў сябе вялікія потэнцыяльныя сілы, у гуках радзімай прыроды чуюцца яму крыкі аб жыцьці краіны:

І вот, як не любіць гэтае поле і бор,
І зялёны садок і крыклівую гусь...
А што часам тут страшна заенча віхор...
Гэта энк, гэта крык, што жыве Беларусь.

У гэтым соцыяльна-нацыянальным патосе заключаецца творчая домінанта першага зборніку беларускага песьняра. Матывы так звананага „чыстага мастацтва“ амаль што зусім адсутнічаюць тут. Нават малюнкi прыроды большаю часткаю ўплятаюцца тут у вершы з соцыяльным зьместам. Восень, напрыклад, гэта толькі той мрачны фон, на якім яшчэ больш рэльефна акрэсьліваецца ўся трагедыя сялянскага жыцьця; навальніца і град—гэтыя стыхійныя няшчасці яшчэ больш выяўляюць эксплёатацыю селяніна панам. Можна сказаць, такім чынам, што прырода, як асобная крыніца натхнення, не займае выдатнага месца ў „Жалейцы“.

Больш увагі адводзіцца тут асабістым перажываньням поэты, але гэта лірыка індыўдуальных думак і эмоцыяў афарбована пераважна ў мрачны колер. Разлад паміж марамі і дзейнасцю, раньняе расчараваньне ў жыцьці і людзях, дарэмныя парывы да нейкіх сьветлых сноў, нуда, адзіноцтва—вось звычайныя тэмы сумных, меланхолічных перажываньняў поэты. І толькі зрэдку сьветлыя праменьні прарэзаюць гэту густую цемру смутку. На момант поэта адпачывае душой у пяшчотным пачуцьці каханьня, але і сюды, у гэты інтымны куток суб'ектыўных перажываньняў, прасякаюць знадворку дысгармонічныя адчуваньні: жаночыя здрады, зьвязаныя з імі мукі рэўнасьці і асабліва соцыяльна-клясавыя супярэчнасьці разбурваюць і гэтую сьветлую

поэзію. У абстаноўцы сацыяльнай няроўнасці каханьне вельмі часта траціць свой пяшчотны ідылічны характар; перад сузнаньнем поэты яно прадстае як змрочная і грозная сіла, якая на момант руйнуе нават клясавыя загародкі, можа злучыць і шляхцянку з вясковым парабкам, але потым прыводзіць к трагічнай катастрофе. („Адплата каханьня“).

Другі промень, які прарэзвае часам густую цемру меланхоліі поэты, гэта поэзія, мастацкая творчасць. У Янкі Купалы мы знаходзім тут чыста романтичную канцэнтэю мастацтва. Песьні—гэта найвышэйшае ў жыцці чалавека, гэта божа дар („Песьня а песьнях“). Сам poeta творыць стыхійна, песьні не даюць яму супакою, яны не адчэпна праследуюць яго:

Хацеў-бы вас, песьні,
Зрачыся, пакінуць,
Сілачкі-ж мне мала,
Буду ўжо так гінуць.
Выплакаў вам сэрцам,
Высьніў вас душою,
Вальчучы з нядоляй,
Вальчучы з бядою,
І цяпер за мною
Ходзіце вы ўсюдых,
І вясной па траўцы,
І ўвосень па грудах,
Па загонах летам.

(„Я не poeta“).

Але разам з гэткай стыхійнай патрэбай творчасці ў Купалы, у першым зборніку яшчэ мала ўпэўненасці ў сваіх сілах. Мы знаходзім тут надзвычайна скромнае прызнаньне:

Я не poeta, о крыў мяне, божа!
Ня рвуся я к славе гэткай ні мала.
Хоць песенку-думку і высную можа,
Завуся я толькі Янка Купала.

У другім мейсцы poeta з яшчэ вялікшай скромнасцю зазначае:

Я ня сокал зоркавокі,
Не арол адважны,
Што так думна за аблокі
Узносіцца з іх кажны.
Нават я не салавейка,
Што пье так слаўна,
А я толькі верабейка,
Узрошчаны пад Гайнай.

(З „Маіх думак“).

Пясьняр сумняваецца нават у каштоўнасці сваіх твораў; яму прадстаўляецца часам, што „душы яго тварэньня“ будуць марнець у нязнанні, зрабляцца здабычай пацукоў, але калі „нейкі вучоны моль з прыпадку натрапе“ на іх, то ён знойдзе там толькі матэрыялы для этнографіі людзей на Беларусі. („Каму?“).

Поета жорстка памыліўся ў ацэнцы сваёй творчасці; нават яго першы зборнік „Жалейка“, ня кажучы ўжо аб пазьнейшых, мае далёка не этнографічнае значэньне, а ўяўляе сабой глыбока ідэёвую каштоўнасць, паколькі ў ім ускрыты сацыяльны і нацыянальны ўціск, які цягаець над Беларуссю ў часы царызму.

Па галоўных мотывах, якія пануюць у „Жалейцы“, Янка Купала прыбліжаецца да народнікаў: пераважным аб'ектам яго творчасці зьяўляецца веска, народ. Але паміж ім і народнікамі ранейшага часу ёсць значная розніца. Як вядома, для народнікаў характэрнай зьяўляецца іх вера ў інтэлігенцыю. На падставе тэорыі крытычна мыслячай асобы Лаўрова яны лічылі, што інтэлігенцыя – гэта галоўны фактар культуры і прогрэсу, гэта соль зямлі. Беларускі пясняр, вышаўшы з гущы працоўных мас, перажыўшы рэвалюцыю 1905 году, далёкі ад гэтай ілюзіі. У яго вершы „Песенька для некаторых маладых людзей“ выразна выяўляюцца крытычныя адносіны да інтэлігенцыі; тут выступаюць тыпы інтэлігентаў, так сказаць, высокай кваліфікацыі – доктар, адвакат, інжынэр, судзьдзя. Для ўсіх іх характэрна тое, што яны, па думцы поэты, рана губляюць свой юнацкі ідэалізм і хутка зацягваюцца жыццёвым брудам пошласці, павялічваючы сабой толькі кадры дармаедаў, якія эксплёатууюць працоўны люд. Поэта гаворыць:

Людзей маладых у нас дужа вучоных
Цяпер надта шмат разьвялося,
Праўд нейкіх шукаюць на сьвеце нясьнёных,
Над бедным з іх кожны галосе,
Да працы да роўнай, да волі шырокай
Ахвочы крычаці, ўзваці.

Але гэты юнацкі парыв увыс ідэалу, рысуе поэта, адцьвітае, не паспеўшы расквеціцца: доктар бярэ з беднякоў рублі і паўрублёўкі, інжынэр будзе турму, вастрогі, судзьдзя асуджае на катаргу галодных людзей і г. д.

Гэтак у „Жалейцы“ Янка Купала выступае як народнік, але народнік sui generis, пазбаўлены некаторых ілюзіяў народніцтва. І адначасна беларускі пясняр перажывае трагедыю ўсіх народнікаў; яго вабіць да сябе цэльнасьць сялянскай душы, прастата і нескладанасьць вясковага жыцця, у абмежаванасьці патрэбаў ён імкнецца знайсці задавальненьне. Некалькі разоў poeta малюе нам просты ідэал сялянскага жыцця, які зводзіцца к сытасьці і матар'яльнаму дабрабыту:

Трэба нам, трэба, як ласкі з неба,
Лепшы даўжэйшы зямелькі шнурок,
Сытай скацінкі, новай хацінкі,
Каб красаваўся пры хатцы садок.
На сьвята скварку, часам і чарку,
Булкі і сыра гасьцей частаваць,
Цэлы адзетак, ксёнжак для дзетак.

(„Чаго нам трэба“).

Той-жа ідэал сялянскага жыцця малюецца ў вершы „Як пайду я, пайду“ і ў творы „Адплата каханья“ (сон Янкі). У дадзеных выпадках Купала як-бы зьліваецца з народнай душой, імкнецца паглядзець на жыццё вачыма селяніна; гэта свайго рода апрашчэньне ў думках; але яно не ўдаецца поэту. Сам ён далёка адышоў ад беспасярэдняга сялянскага жыцця, сам ён страціў цэльнасьць народнага сьветаадчуваньня, захоплены глыбокім і цяжкім задумленьнем, рэфлексіяй. Гэта рэфлексія далёка адводзіць яго ад сялянскага прымітыву і тады ён кажа:

І шчасьце дым, і праўда дым.

Вельмі часта poeta аглядае жыццёвыя ідэалы sub specie aeternitatis. У вершы „Сьцёпка Жук“ ускрыта трагедыя жыцця наогул: ба-

гацьце, сямейнае шчасьце, задавальненьне—усё гэта нішто, няпрыкметна падкрадзецца старасьць, а разам з ёю і магіла. У сьвятле смутных развагаў робіць поэта агляд розных эгоістычных мэтаў чалавечага жыцьця:

Мы гонімся часта за марай уладнай,
Каторая шчасьцем завецца,
Но трудна яе нам злавіці, ой трудна,
Хоць блізка тут, блізка здаецца...
Адным мара-шчасьцем завецца багацьце,
Што сьведзіцца грошай машонкай;
Другімі—парадак і згода у хаце,
Інымі—харошая жонка,
Той рвецца да славы, шырокай, вялікай,
Той—жыці нязнатна, як дзеці;
Той—песьняй азвацца нясвойскай і дзікай,
Той—родную думку запеці...
І роім у мысьлях так цэлымі днямі,
Но шчасьце ня роіцца ройна...
(„Шчасьце“).

Гэтая рэфлексія накідвае мрачны флер пэсымізму на думкі поэты.

Можа не арыгінальны асабліва гэтыя думкі, якія выказвае Янка Купала у „Жалейцы“, але за тое зборнік падкупляе нас сваёй шчырасьцю і беспасярэднасьцю; тут ня чуецца ніводнага фальшывага гуку, усе словы ідуць ад сэрца поэты; тут ён раскрывае ўласныя раны сваёй душы, раны і балячкі свайго народу. У зборніку заўважваецца поўная адсутнасьць рыторыкі, фальшывай позы, гукі поэты чаруюць нас і вабяць сваёй прастатой і эмоцыянальнасьцю.

Пячатка той-жа беспасярэднасьці ляжыць і на форме зборніка, Верш Купалы ня дзівіць нас тут сваёй асаблівай бліскучасьцю і мілагучнасьцю, як у пазьнейшых зборніках. Але і тут ужо адчуваецца рука будучага майстра верша; Янка Купала прабуе тут усе клясычныя разьмеры мэтрыкі, але асабліва ўлюблёнымі яго мэтрамі зьяўляюцца харэй і ямб, што адпавядае разгаворнаму і напеўнаму характару яго мэлёдыкі.

Стылістычныя прыёмы гэтак сама не вызначаюцца асаблівай разнастайнасьцю. Маляўнічыя эпітэты трапляюцца рэдка, большаю часткаю яныносяць характар клішэ (чорная зямля, ясная зара, сохі-кывулі, курганы—сьведкі бітваў і г. д.). Сустрадаюцца паасобныя прыклады кумуляцыі эмоцыяльных эпітэтаў („Над могілкамі“). Зрэдку сустракаюцца мэтафоры (зоркі ўсьміхаюцца, хмары ішлі і стагналі), абронены і паасобныя прыклады гіпэрбалы:

- 1) Як я з сошкай пайду,
Увесь сьвет накармлю; (5) ¹⁾
- 2) Запейма хоць трошкі,
Каб сьвет аж затросяся. (14).

Больш багатымі зьяўляюцца ў Янкі Купалы параўнаньні, — пераважна роўнаступаньёвыя і канкрэтныя:

- 1) Бязрозкі, як тычкі, стаяць. (3)
- 2) Сьвеце месяц, сьвеце,
Як дзюрка ў сярмязе. (25)

¹⁾ Цытаты прыводзяцца з „Жалейкі“, выданьня 1908, у Пецярбурзе.

- 3) Стог стаіць, як пан
- 4) Сьвеце месяц, сьвеце,
Як лысіна ў пана (26)
- 5) Мароз, як кат бязжаласны,
У лед рэчкі скаваў. (34)
- 6) Сэрца, як лісьцік на грушцы,
Трасецца... (77)
- 7) Стара-старая ліпа
Паважная, як свацьця. (81)
- 8) Як увойдзеш,— пры парозі
З гліны печ стаіць,—
На ўсю хату, як ураднік,
З падылба глядзіць. (17).

Так у Янкі Купалы заўжды канкрэтнае раўняецца з канкрэтным; мы знайшлі толькі адзін прыклад параўнаньня нісходзячага, калі абстрактнае раўняецца з канкрэтным:

Так горшыя думы адна за другою
Снуюцца ў тырана, як стада зімою
Ваўкоў згаладалых, нясытых ніколі,
Шукаючы жыру, валочуцца ў полі. (145)

Асабліва пашыранымі прыёмамі зьяўляюцца ў Янкі Купалы паралелізмы; яны сустракаюцца ў вялікай колькасьці; мы дамо толькі некаторыя прыклады іх:

- 1) Шумныя бярозы
Пабяліў мароз,—
Хацеў-бы я плакаць
Ды ня маю сьлёз. (7)
- 2) Сьвеце месяц, сьвеце,
З вечара да рана,
Арэ мужык поле
Не свае, а пана. (22)
- 3) Верабейку стужа змора,
Альбо ястраб хваце,
Мяне-ж злome мае гора,
У зямлю укiне спаці. (64)
- 4) Жутка стогнуць рэкі
Узбураны вясною;
Плачуць мае песьні,
Галосць са мною. (42).
- 5) Ня гудзі так восень,
Непагодай дзікай,
Ня крываўся, сэрца,
З нядолі вялікай. (33)

Заўважваецца ў песьняра гэтаксама і некаторы нахіл да алегоры і сымболікі. Асабліва багата сымболікай абмалеука рэвалюцыі і зьявіўшайся на зьмену ёй рэакцыі. Рэвалюцыя малюецца ўобразе вясны:

Вясна, сонце узыходзе,
Сьвеце на зямлі;
Дух збудзіўся у народзе,—
Усталі, пашлі...
Няхай тыя уставаюць
Рана да зары,
Што свабодачку кахаюць,—
А ты, браце, сьпі...
(„А ты, браце, сьпі“).

Другім сымболом рэвалюцыі зьяўляецца ў поэты касьба:

Дружна ідзі, бедны люд, калі сонца к касьбе
Заве з неба, ды голадам мучышся ты.
Рэж траву, дабывай долю сілай сабе.

(„Касьба“).

Наадварот, зіма бярэцца, як сымбаль уціску і прыгнечанья:

Цярпі, зямелька родная,
Німа жыцьця, німа.
Цярпі, старонка родная,
Мучэньня пій да дна,
Міне зіма нягодная,
І ўскрэсьне зноў вясна.

(„Зіма“).

Вобразы народнай фантастыкі пад пяром Янкі Купалы набываюць значэньне соцыяльных зьдзянь:

Ведзьмы, чэрці з таго сьвету,
Пан, чыноўнік, ваўкалакі,
Усе навыверадкі пруща,
Гікам, сьмехам чартоўскім
Заліліся і нясуцца.

(„З песьняў аб мужыцкім горы“).

Сустрадаем вельмі часта і вобразы, узятыя з абстаноўкі вясковага побыту: лапаць—сымбаль беднасьці, хата, у якую заходзіць падарожнік—Беларусь, статак—полк, сявец—грамадзкі і культурны дзеяч.

Часам у поэты алегорычнасьць набывае характар эзопаўскай мовы. Гэтак, напр., у вельмі захаваных вобразах-найменьнях малюе Купала разбушаваўшуюся стыхію рэакцыі:

Мяцеліцы нашу айчызну зглушылі;
Найлепшых авечак уносяць зьвяры;
Жыцьцё тут заціхшы, як сон у магіле.

(Беларускай выдаўніцкай суполцы
„Загляне сонца і ў наша ваконца“).

Зроблены намі кароткі аналіз стылістычных прыёмаў Янкі Купалы ў яго першым зборніку дае нам вельмі каштоўныя вывады псыхолёгічнага і соцыялёгічнага характару.

У Янкі Купалы пераважае канкрэтнае мышленьне, палёт фантазыі пакуль што яшчэ ня высокі; знадворны сьвет беларускі поэта ўспрымае галоўным чынам як сьвет ліній і фарбаў; вобразы яго маюць канкрэтна ашчуповы характар; большаю часткаю гэтыя вобразы вытрыманы ў стылю і духу народнае творчасьці (паралелізмы, сымболіка), крыніцамі іх зьяўляюцца абстаноўка вясковага побыту. Гэткім чынам у „Жалейцы“ адчыняецца цесная сувязь тэматыкі і поэтыкі: Янка Купала выступае тут перажна, як сялянскі poeta, пясняр беларускай вёскі.

Другая плынь, якая бярэ свой пачатак у вытоках лірыкі Янкі Купалы, гэта зборнік „Гусляр“. Усяго два гады аддзяляе гэты зборнік ад першага (1908-1910), але за гэты кароткі пэрыод утварыліся некаторыя зьмены ў перажываньнях поэты і ў кірунку яго творчасьці. У „Жалейцы“ пераважае момант аб'ектыўны. Патос гэтага зборніку соцыяльны. Мы бачылі, як грунтоўна і шырока імкнецца там poeta абхапіць стан сялянства: гэта соцыяльнага ўціску і нацыянальнага прыгнечанья чырвонаю пасмаю праходзіць праз увесь зборнік; вельмі частае спыненьне на гэтай тэме робіць нават уражаньне некаторай

аднастайнасьці. У „Гусьляры“ на першы плян высоўваецца момант суб'ектыўны; тут паглыбляюцца ўласныя перажываньні поэты, ён імкнецца глыбей асазнаць сваё „я“ і дае нам з гэтай прычыны песьні лірычныя, ва ўласным сэнсе гэтага слова.

Досыць багата прадстаўлена тут лірыка эмоцыяльная. Смугак, як і раней, уяўляе сабою агульны фон перажываньняў поэты; з грудзёў яго вырываецца хваравіты энк:

Смутна мне, божа. —Куды я ня гляну,
Куды ня мчуся з маркотнай душою,
Бачу, што шчасьця зары не дастану,
Бачу, што вечна ня знаць мне спакою.

(„Смутна мне, божа“).

Зноў усплываюць тут матыў адзіноцтва і матыў каханьня, якое часам асьвятляе гэтую цемру адзіноцтва; ня новымі зьяўляюцца тут і настрой разлада паміж ідэалам і дзейснасьцю.

Неяк нясьмела, палахліва прасякаюць тут у лірыку Янкі Купалы мотывы анакрэонтычныя,—заклік да пацехі і забавы. Ужо ў „Жалейцы“ мы знаходзім прызнаньне поэты:

І шчасьце—дым, і праўда—дым,
А клёк—гульня, пахмелье.

Гэтае прызнаньне больш падрабязна разгарнаецца ў вершы „Бяседа“, дзе мы сустракаем такі заклік:

Годзі маркоціцца, хлопцы, дзяўчаты.
Дружна падходзьце к сталу, во сюды.
Будзем гуляці; шынкар наш багаты
Дасьць чым пацешыцца, дасьць, як вады.

Але гэта не радасны заклік да вясельля і забавы радзі самога вясельля і забавы, якія мы знаходзім у Анакрэона, Горацыя, у застольных песьнях Пушкіна, Бацюшкава і інш. Прыломнім, напр., як Бацюшкаў выражае свой жыцьцё радасны, навеяны антычнасьцю ідэал жыцьця:

Когда жизнь наша скоротечна,
Когда и радость здесь не вечна,
То лучше в жизни петь, плясать
И мудрость с шутками мешать.

Янка Купала далёкі ад гэтага супакойнага ідэалу антычнасьці. У закліках беларускага песьняра да забавы адчуваецца хваравіты надрыў Івана Карамазова з яго замілаваньнем да клейкіх лісточкаў веснавых і пякельным разладам у сэрцы. Вяселье і забава для поэты толькі сродак пазбыцца жыцьцёвай пакуты. Анакрэонтычны заклік да вясельля пераходзіць у яго ў сумны матыў аб чарцы, у якой заліваюць гора. Пясьняр, заклікаючы да забавы, дадае:

Сэрцы дрыжаць нашы кроўю абліты,
Грудзі пылаюць змучэньня агнём,
Рукі змазолены, дух наш прыбіты;
Гэй-жа! Усё гэта атрутай зальём.

(„Бяседа“).

Гэта знаёмы нам ужо з „Жалейкі“ матыў аб гарэлцы, які разгортнут у вершы „З гора ды з бяды“.

Эмоцыянальная лірыка індывідуальных перажыванняў не дае нам, такім чынам, у „Гусьляры“ новых у параўнаньні з „Жалейкай“ матываў.

Агульны фон яе, як і раней, застаецца сумны, сатканы з мэланхоліяй, з ціхага задумленья аўтара над сваёй адзінокай доляй.

Больш цікава тут разумовая, філёзофская лірыка „Гусьляра“.

Элемэнты філёзофскай рэфлексіі мы знаходзілі і ў „Жалейцы“, але там гэта паасобныя штрыхі пэсымізму, якія не даюць нам цэльнага прадстаўленьня аб сьветапоглядзе поэты. У „Гусьляры“ заўважаецца спроба шчыльна падыйсьці да разьвязваньня розных, гэтак званых, праклятых пытанняў. Поэта зазначае свой асаблівы нахіл да задумленья. Ён кажа:

Мае думкі, быццам кумкі,
Назаяцца любяць мне,
То стыдліва, то пужліва,
Тая ў яве, тая ў сьне.
Тая плачэ, тая скачэ,
Тая песенькі пяе;
Як зазюлькі, аздабулькі,
Думкі родныя мае.

(„Мае думкі“).

У сваіх думках поэта выяўляе імкненьне абхапіць увесь космос, ён жадае на скрыдлах сваёй мысьлі падняцца высока над зямлёй і прасякнуць у жыцьцё нават нябесных сфэр; poeta кажа:

Птушкай-бы ляцеў, ляцеў
Весела разгонна,
Па-над хатку, па над хлеў,
Па-над бор зялёны.
Эх, ляцеў-бы глянуць, чуць
Неба сіне мора,
Як гуляюць, як жывуць
Сонца, месяц, зоры.

(„Думка“).

У такіх імкненьнях вызначаецца напружаная праца мысьлі, жаданьне разабрацца ў розных філёзофскіх праблемах. Часткаю поэта знаёміць нас з вынікамі працы, з тымі адказамі, якія даваліся ім на філёзофскія пытаньні. У „Гусьляры“, напрыклад, выразна выяўляецца пэсымістычная філёзофія агностыцызма; poeta зазначае:

Нязнанай сілай праве сьветам
Пачатак, бытнасьць і канец.

Для поэты ўвесь сьвет—гэта толькі бязмежная арэна нараджэньня, існаваньня і сьмерці; сіла, якая кіруе гэтым працэсам, нязнана.

Побач з некаторымі адзнакамі агностыцызма ў Янкі Купалы выяўляецца ідэя хаоса, як сутнасьці рэчаў, і ідэя колазварота.

Ідэя хаоса выразна выступае ў вершы „Зьнямога“, дзе poeta гавора:

Безнадзейна, бясстрывожна,
Ціха, зважна, асьцярожна
Хаос гнёзды ўе свае,
Варэ зельля-калуту,
Пое, зводзе князя-духа,
Перадыху не дае.

Для поэты, такім чынам, разгул хаоса, стыхійных сіл уяўляе сабой падставу космоса; князь-дух, разумны прынцып, ён сам на паваду ў хаоса, у стыхіі.

Думкі Янкі Купалы здалёка нагадуюць вядомыя матывы поэзіі Цютчэва, які зьяўляецца пераважна песьняром хаоса, які, напрыклад, зварачаецца да ветра з такімі словамі:

О, страшных песен сих не пой
Про древний хаос, про родимый!
Как жадно мир души ночной
Внимает повести любимой!
Из смертной рвется он груди
И с беспредельным жаждет слиться.
О, бурь заснувших не буди,—
Под ними хаос шевелится.

Ідэя колазвароту рэчаў выяўлена ў Купалы ў вершы „За годам год“, дзе зазначаецца:

За годам год, за родам род,
Што хвалі хмар, што песьні вод,
Па зьменах зьмен, на ўсход, на сход .
За родам род, за годам год.
На ўсход, на сход ідзе-брыдзе.
У чарах-снах, у злыбядзе..
Канца ні ў чом, канца нідзе,
На ўсход, на сход брыдзе-ідзе.

Гэта ідэя колазварста рэчаў пашыраецца пэтай і на гісторыю; у гістарычнай дзейснасьці ён ня бачыць паступовасьці, а заўважае толькі кругаварот; у вершы пад гэтай назвай поэта кажа:

Нічога вечнага на сьвеце
Німа для сумнага жыцьця,
Здарэньня, многія сталецьця,
Ідуць пад века забыцьця.
Устае рой новых пакаленьняў;
Старыя сходзяць на той сьвет;
Нягодны ўнуку ўжо тварэньня,
Якія меў на ўслугах дзед.

Марнеюць сільныя народы;
Бяруць слабейшыя гару;
Ненавісьць, бітвы, непагоды
Туманяць радасьці зару.

Калі сьвет і гісторыя— арэна зьніштажэньня, то сьмерць, значыць, адвечны ўладар жыцьця. Думка поэты некалькі разоў зварачаецца да гэтай сумнай тэмы. У „Жалейцы“ сьмерць рысуецца ў пэўнай сацыяльнай абстаноўцы, у „Гусьляры“ яна пераважна бярэцца, як аб'ект філёзофскіх развагаў. Поэта з вялікім смуткам зазначае:

О, сьмерць, хто дзе цябе асіліў?
Ня ішоў, ня зьлёг пад курганом?
Ідуць усе, і я за ўсімі
Сыйду з нудой, бядой сваей.
Так цяжка жыць паміж жывымі!
У магіле будзе, мо' лягчэй.

(„На могілках“).

Нават з каханьнем злучаецца ў поэты думка аб сьмерці, і сваёй дзяўчынцы ён гавора:

Ціха ў пасьцелі ляжам жвіровай;
Крыж нам пастаўлюць белы, яловы,
Насып абложуць дзярнінкай;
Буры жыцьця мне слоў не скулілі;
Гэткі-ж спакой у цёмнай магіле,
Ды і з табою дзяўчынка!

(„Дзяўчыны“).

Перад тварам сьмерці, перад гэтым жудасным малюнкам разбу-
рэньня і зьніштажэньня поэта шукае паратунку ў мастацтве. У тво-
рах, дзе выяўляецца творчая самасьвядомасьць аўтара, заўважваецца
больш бадзёры настрой.

У „Жалейцы“ пераважна падкрэсьліваецца стыхійны характар
творчасці, у „Гусьляры“ выяўляецца імкненьне філэзофскі асьмысь-
ліць задачы і мэты творчасці. Поэзія прадстае перад Янкай Купалай,
як вялікая аб’ектыўная сіла. У вялікім захапленьні ад сьвядоўнага гэтай
сілы поэта зазначае:

Моц сваю сьвету пакажам...
Зьдзіўляюцца старцы і дзеці:
Што знача песьня і сіла!
Што знача вельмі хацеці!

(„Песьня і сіла“).

Але песьня мае моц пры ўмове выразу ў ёй пэўнага ідэалу; по-
эта напружана шукае гэтага ідэалу; ён праясьняе свае задачы маста-
ка; ён разьвязвае філэзофскія праблемы аб сутнасьці дзейснасьці і аб
сэнсе гісторыі. Як-бы падводзячы агульны сынтэз гэтаму шуканьню
ідэала, poeta гавора:

Сьцежку хутчэй ідэалу!
Квецься, палай, хараство
Куйся, зарнічная хвала,
Вечная радасьць, дабро.

(„Жальцеся, жалкія струны“)

Акрылены гэтакім парывам да ідэалу, poeta адчувае сваю моц.
Гэта ўжо не верабейка з-пад Гайны; выступаюць ужо іншыя вобразы,
у якіх зазначаецца сутнасьць поэтычнага вобліку песьняра. Poeta, на-
прыклад, раўняе сябе з ветрам і сокалам, кажучы:

І вецер, і сокал, і я—
Сыны адной долі, жыцьця,
Наводзім маркотныя мы
І думы, песьні адны.

(„І вецер, і сокал, і я“).

Толькі ў імкненьні да сонца і зораў poeta знаходзіць сваё пры-
званьне. Прасякнутая вышэйшым ідэалам, песьня для яго прадстаўляе
самае каштоўнае ў жыцьці; яна выводзіць поэта з жыцьцёвай тхлані
(„Сон“); песьня для яго вышэйшая ўцеха; яна, нарэшце, ня ўмірушча
(„Памяці Шэўчэнкі“).

„Гусьляр“, такім чынам—пераважна філэзофскі зборнік. Тут визна-
чаецца спроба разабрацца ў розных пытаньнях чалавечага жыцьця,
выяўляецца імкненьне асьмысьліць задачы і мэты мастацтва.

Нахіл да філэзофскай рэфлексіі адбіваецца ў дадзеным зборніку
і на аб’ектыўных мотывах лірыкі песьняра. З аднаго боку, тут вы-
ступае яшчэ манера „Жалейкі“: зарысоўваюцца паасобныя абразкі і
малюнкi жыцьця, часта ўзятыя ў трагічным аспэктэ. Але побач з гэ-
тай старой манерай выяўляецца і новая. Янка Купала выражае ў да-

дзеным зборніку імкненне абхапіць усё жыццё чалавека ў цэлым, аглядзіць гэта жыццё з вышынні ідэалу. Адсюль узнікае ў лірыцы Янкі Купалы надзвычайна цікавы прыём схэматызацыі. Жыццё як-бы вылучаецца з пэўных рамак побыту і разглядаецца пераважна, як філэзофская абстракцыя і катэгорыя. Так, напрыклад, у вершы „З песен жыцця“ абмалёўваецца усё жыццё чалавека ад калыскі да магілы; той-жа прыём мы бачым і ў вершы „Над калыскай“.

У нацыянальных мотывах лірыкі Янкі Купалы гэтак сама заўважаецца некаторы ўплыў рэфлексіі і цяжкага задумленьня. У дадзенай галіне мы часткаю знаходзім абразкі ў стылю і напрамку „Жалейкі“: напрыклад, выяўляецца замілаванне да айчыны, выказваецца пекная рамантыка мінулага, але і тут філэзофскі аналіз разбурае гэту рамантыку, і мінуўшчына Беларусі прадстае тады перад поэтай у сваім смутным выглядзе: Ён кажа:

Мы ня жылі, як живуць людзі,
Гасьцінцам шчасьця не схадзілі,
Не зналі ўцехі нашы грудзі,
Вянкоў мы славы не насілі.

Мы ў паніжэньні, ў вечным грудзе,
З днём кожным слабшя па сіле,
Бяспэльна па калючай грудзе
Блудзілі, горасна блудзілі.

(„Наша мінуўшчына“).

Эстэтызм зьяўляўся для поэты адзіным кутком, у якім ён шукаў збаўленьня ад сваіх цяжкіх развагаў. Адсюль узнікае, як мы бачылі вышэй, высокая роля песні для мастака, адсюль у зборніку „Гусьляр“ больш мейсца адводзіцца і прыродзе. У „Жалейцы“ прырода пераважна прадстаўляе сабою фон, на якім разгарнаюцца розныя соцыяльныя малюнкi; у „Гусьляры“ прырода зьяўляецца ўжо самастойнай крыніцай натхненьня песняра. Янка Купала мастацкі абрысоўвае нам розныя поры году; у гэтых зарысоўках ён узвышаецца да пекнай плястыкі вобразаў. Напрыклад, вясна выступае ў яго ў выглядзе прыгожай дзяўчыны:

У вянку з пралесак,
У сьветлянай шаце
Ходзе борам-лесам,
Полем, сенажацям.

Сонцу-яснагрэю
Расплятае косы,
Раніцамі сее,
Як брылянты, росы...

І усядах гэтак—
Полем, сенажацям,
У кароне з кветак,
У сьветлянай шаце:

Наогул, у зборніку „Гусьляр“ вызначаецца трапная мэтафарычнасьць стылю. Мы сустракаем тут увасабленьні адцягненых паняцьцяў: думкі поэты плачуць, скачуць, сьпяваюць песенкі, год выступае, як жывая істота. Побач з тым у зборніку „Гусьляр“ разгарнаецца пекная сымболіка. Сонца, напрыклад, бяроцца, як шырокі сымболь ідэалу; такое-ж значэньне надаецца і зорам; сокал і вецер—гэта сымболі поэты і яго творчасьці; крыж—сымболь лакуты; хата—сымболь сялянства і ўсёй Беларусі. З дадзенай сымболікай злучаецца прыём алегорыі. Напрыклад, у вершы „Сон“ поэта ў алегорычнай форме малюе нам уласны стан душы:

Я лесам шоу; якаясь змора
 Вяла па ім мой сьпячы дух,
 А лес быў цёмны, як дно мора,
 Як мора дно быў нем і глух,
 Я заблудзіў і страшна стала
 Мне ў гэтай пушчы аднаму;
 Ды бурай неба разгатала...
 І ўздумаў я: памру вазьму!

І падобна таму, як Данте з цёмнага лесу блуканьняў выводзіць Віргілі, так і беларускага песьняра з яго цёмнага леса сумленьня выводзіць песьня. Настрой поэты істотна зьмяняецца пад уплывам песьні:

І дзіва! блуд і страх мой зломан:
 Лес прасьвятлеў, загаманіў,
 Мне стаў паняцен пушчы гоман...
 Тут я збудзіўся, не дасьніў.

Мы сустракаем у Янкі Купалы і фігуры пераварочаньня. Напрыклад, у вершы „Шчаслівасьць“ poeta выражае такое жаданьне:

Мець-бы мне крыльля саколія,
 Мець-бы мне волю зарніцаў,
 К нізам не рваўся-б ніколі я,
 З высі-б глядзеў на зямліцу.

Эпітэты „Гусьляра“ ў параўнаньні з „Жалейкай“, наадворт, параўнальна мала ўносяць новага; як і раней, яны вызначаюцца сваёй канкрэтнасьцю: месяц-лежабока (44) сонца-яснагрэйка (47); кусты калматыя (70); загоны шырокія (45); барозны роўныя і г. д.

Параўнаньні гэтак сама вызначаюцца канкрэтнасьцю; гэта пераважна роўнаступнянёвыя параўнаньні. Напрыклад:

- 1) Як звон гусьляў звонкіх,
 Як арол на скале,
 Голас ваш свабодны,
 Голас ваш, як сталь. (24)
- 2) Горда мур глядзеў
 На зямлю, як леў. (61)
- 3) Як катух ля кур,
 Дрэмле пусткай мур. (61)
- 4) Дажджу каплі, як сьлёзы, льюцца. (71)
- 5) Гінем, як крыгі, у разводзьдзе. (73)

Толькі ў двох выпадках сустракаем мы адступленьне ад гэтай звычайнай для Купалы сыстэмы роўнаступнянёвых параўнаньняў. Мы маем наступнае ўсходзячае параўнаньне:

Шуміць пушча, шуміць важна
 На усе староны,
 Быццам хоча заглушыці
 Усе няшчасных стоны;
 Быццам хоча сказаць сьвету
 Дзерава лясное,
 Як ідзе несправядліва
 У нас жыцьцё людзкое.

Другі прыклад нісходзячага параўнаньня:

Скажыце мне, думкі,
Гора весялушкі,
Чаго вы прыціхлі,
Як у восень птушкі? (23)

Шырока карыстаецца Янка Купала адмоўнымі параўнаньнямі:

- 1) Не на рэчцы лялее вадзіца,
І не явар калыша лістком,—
Гэта кроў маладая бурліца,
Гэта сэрца пайшло хадуном. (36)
- 2) Не груган над ахвярай шыбуе,
Несхаваную высачыў косьць,
К праўдзе ўвагі не знае, ня чуе,
Як зьмея, чалавечая злосьць. (37)
- 3) Не жалейка іграе
Пад ляском за вёскай,
Не вятрок хістае
Беленькай бярозкай;
Дзевачка-нябожа
Уздыхае, плача
Па сваім прыгожым,
Па жыцьці бедачым. (39)
4. Не дубы скрыпяць
Сукам, лісьцямі,—
Два байцы-сьмяльцы
Ненавісьцямі.
І пайшлі ім так
Дні няшчасныя,
Пачалі з сабой
Бойку страшную. (66)

У духу народнай творчасці рознастайна прадстаўлены ў зборніку „Гусляр“ паралелізмы, напрыклад:

- 1) Цяжка ў час буры сасонцы хістаціся,
Коласу зімку праводзіці ў полі,
Цяжка са шчасьцейкам быць і растаціся—
Цяжэй-жа шчасця ня знаці ніколі. (26)
- 2) Было гэта вясною,
Клаў гнездо верабейка;
На лугу на зялёным
Шчасна іграла жалейка. (39)

Паралелізмы ўжываюцца ў Янкі Купалы ня толькі як стылістычны прыём; часта яны разгарнаюцца ў пэўны прыём кампазыцыі: цэлыя вершы будуцца ў Янкі Купалы на падставе паралелізму („Голуб і дзяцюк“, „Было гэта“ і іншае).

На грунце шырокага карыстаньня адмоўнымі параўнаньнямі і паралелізмамі вырастае ў Янкі Купалы прыём стылізацыі, падробкі пад народныя песьні. Напрыклад, яго верш „Два браты“ цалком вытрыманы ў духу народнай творчасці:

Былі два браты,
Два разбойнікі;
Шмат рабілі зла,
Неспакойнікі.

Як пайдуць гуляць,
Расхахолюцца,
Задрыжаць усе,
Уся аколіца.

Ні прайці нідзе,
Ні праехаці;
Б'юць паклоны ім
Людзі нехаця.

Сіла-воля іх
Не ўнімаецца,
Гонар-слава іх
Разрастаецца.

Побач з падробкамі пад стыль старой беларускай песьні, мы стракаем у Янкі Купалы насьледаваньне і дрындушкам, гэтым народным песьням новай фармацыі. Напрыклад:

- 1) Плыве рэчачка далінкай,
Рыбак шмат у ёй.
Пакахай мяне дзяўчынка,
Як рыбкі ручэй!
Без вадзіцы-бы ніколі
Рыбкі не жылі;
Без каханья, шчасьця, долі
Няма на зямлі. (42)
- 2) Бяжыць шывка ручаінка
Па жвіровым дне;
Жыве ў вёсачце дзяўчынка,
Упадобнае мне.
У ручаінцэ днём і ночай
Вадзіца бурліць;
У дзяўчынкi гараць вочы,
Кроў кіпіць, кіпіць. (43)

Аналіз матываў і фармальных прыёмаў у зборніку „Гусьляр“ паказвае бясспрэчную паступовасьць яго на творчым шляху. У параўнаньні з „Жалейкай“ у „Гусьляры“ заўважваецца больш шырокі дыпазон творчасці і больш разнастайныя фармальныя прыёмы. Некалькі іншай робіцца тут і эмоцыянальная афарбоўка, заўважваецца, побач з настраямі смутку, і больш бадзёры настрой; мацнее творчая самасьведомасьць поэты, вырастаюць яго магутныя скрыдлы. Гэта ўжо не верабейка, які скромна чырыкае з-пад Гайны, гэта зоркавокі сокал, песьні якога—вечер і сіла. І мы бачым, як па меры вызваленьня ад стану маральнай дэпрэсыі, робяцца больш размаітымі і фармальныя прыёмы яго творчасці: фантазія поэты робіцца больш багатай, узьнікае трапная мэтафарычнасьць стылю, зьяўляюцца адмоўныя параўнаньні, стылізацыя і г. д.

Узятыя ў цэлым зборнікі „Жалейка“ і „Гусьляр“, гэтыя вытокі творчасці беларускага песьняра, выяўляюць нам істотныя адзнакі яго музы. Янка Купала прадстае перад намі тут у дваістым пляне: з аднаго боку, гэта народны трыбун, які абуджае соцыяльную і нацыянальную сьведомасьць роднага народу і, з другога боку, гэта тонкі мастак душэўных дысанансаў і разнастайных суб'ектыўных перажываньяў; у творчасці Янкі Купалы ўжо ў першых яго зборніках, такім чынам, выяўляюцца дзьве плыні— грамадзкая і індывідуалістычная. Гэтыя дзьве плыні маюць сваёй крыніцай політычна-соцыяльную

дзеіснасьць, сярод якой жыў і выхоўваўся поэт. Рэволюцыя 1905 г., магутны ўзрух працоўных мас, нашаніўская пара—усё гэта дало Янку Купале асноўныя тэмы, асноўныя грамадзкія настроі яго творчасці. Некаторы індывідуалізм поэты мае свае караньні ва ўмовах клясавага пахаджэньня песьняра. Сын дробнага працоўнага арандатара, Купала цесна зьвязан з сялянскай гаспадаркай, усё яго маленства і юнацтва прайшло ў цяжкай працы земляроба. „Сяляне працуюць кожны на сваім палетку, кажа М. М. Пакроўскі, параўнальна рэдка дапамагаюць адзін другому, а калі прадаюць вырабы сваей зямлі, тады ўжо зьяўляюцца супэрнікамі адзін другому. З гэтай прычыны ў селяніна не магла разьвіцца салідарнасьць“.

Апроч соцыяльна-эканамічнага фактара, разьвіцьцё індывідуалістычных настрояў у Купалы выклікала і політычна-гістарычнымі акалічнасьцямі царскай рэакцыі, у багне якой прышлося выступаць поэце на літаратурнай ніве. Назіраецца агульны-соцыяльны закон, што калі рэчаіснасьць не адпавядае ідэалам мастака, то ён адыходзіць ад яе ў глыб сваіх уласных індывідуальных перажываньняў. Дзейства гэтага закону асабліва выяўляецца на сучасных Янку Купале расійскіх поэтах і пісьменьніках. Так, Андрэй Белы заблытваецца ў непраходнай тхлані містыкі, Бальмант сам сабою „забавляецца і развлекаецца“, Фёдар Салагуб будзе сваю тэорыю „творимой легенды“, Арцыбашаў і Анатоль Каменскі смакуюць палавую праблему, нават Валеры Брусаў і той аддаў належны падатак часу. У параўнаньні з музай гэтых прадстаўнікоў расійскага Парнасу муза нашага беларускага песьняра зьяўляецца больш здаровай; Янка Купала ніколі не даходзіць да ўскрайняга індывідуалізму, у яго мы хутчэй спатыкаем сінтэз індывідуалізму і грамадзкасьці.

Проф. М. М. Піотуховіч.

Поэтычнае сьветаадчуваньне ў творчасьці Якуба Коласа.

У кожнага буйнага мастака ёсьць свой вобраз сьвету, ёсьць свая сыстэма сьветаадчуваньня. Для адных, як скажам, для сучасных пролетарскіх поэтаў, сьвет—гэта арэна барацьбы, арэна катаклізмаў і магутных ўзрухаў, для другіх, як, напрыклад, Гётэ, ён, наадварот, арэна бязупыннай і бязьмежнай эвалюцыі. Оптымістыя бачаць навокал сябе *le double jardin*—падвойны сад радасьцяй духоўных і фізычных; пэсімістыя, наадварот, успрымаюць сьвет, як турму, у якой невядомы кат здзекуецца над чалавекам; для сатырыка сьвет—гэта шпіталь альбо вар'яцкі дом, у якім крыўляюцца агідныя і брыдкія маскі.

Так кожны poeta па-свойму ацэньвае акаляючую рэчаістасьць; у кожнага дзейнасьць, якую ён будзе ў сваёй творчасьці, ёсьць ня што іншае, як проэкцыя яго ўнутранага „я“ ў знадворны сьвет.

Нам і хацелася-б прасачыць, як гэта праблема ацэнкі разьвязаецца ў Якуба Коласа на яго творчым шляху.

У адным мейсцы сваёй поэмы „Сымон музыка“ беларускі poeta зазначае:

У падножжы лясных шатаў,
Дзе каліна расьцьвіла,
Лягла пышна і багата
Тканка *цені і сьвятла*.

Сама творчасць песьняра ня што іншае, як пышная і багатая тканка *цені і сьвятла*. Мы убачым, што абодвы гэтыя пачаткі ёсьць вынік рознай ацэнкі паэтай дзейнасьці, розных адносінаў да яе.

Распачынае Якуб Колас з сумных песьняў. Першы яго зборнік, які вышаў у 1910 г., так і называецца „Песьні жалбы“. Ужо самая назва добра характарызуе творы, зьмешчаныя ў гэтым зборніку; сапраўды, у першых песьнях поэты выяўляюцца скаргі і енк; у іх яскрава выступаюць настроі гамлетызма. Паэту давіць цяжар думак; ён аплаквае раньняе адцьвітаньне надзей, юнацтва; ён скардзіцца на сваё адзіноцтва. У жалобную вопратку апранаецца песьняром і прырода; у гэтай прыродзе ён бачыць толькі вобразы пакуты; poeta, напрыклад, зазначае:

Я ня знаю, чым мне дораг
Від палёў благенькіх,
Нудны воклік ў родных горах,
Вербаў рад крывенькіх;
Лесу гоман, гул нястройны,
Шум лазы ў балоце
І нудлівы, неспакойны
Шэлест у чароце.

У першым зборніку выступае шэры аднастайны пейзаж; занатоуваюцца сумна-элегічныя вобразы, якія выклікаюць адпаведны настрой аўтара. Напрыклад, рысуючы адлёт жураўлёў, poeta як-бы адчувае згубу чагосьці роднага; у васеньнім дажджу чуваюцца яму сьлёзы; пад шум ветра ён жадае плакаць. Усё забытае, адзінокае асабліва вабіць да сябе песьняра. Жытні колас, застаўлены на ніве, адзінокая краска, прытуліўшаяся на турэмным двары, пахіліўшаяся над вадой вярбіна, пад пяром Якуба Коласа разрастаюцца ў шырокія сымболі духоўнага адзіноцтва і сіроцтва. У тон такім жалобным настроям узнікаюць і адпаведныя сумныя малюнкi жыцця. Мы бачым гэту бедную вёску з яе цесна зьбіўшыміся і пахіліўшыміся на бок хатамі, з яе брудам і пылам; poeta зарысоўвае нам смутныя вясковыя могілкі з іх цішынёю і супакоем; ён спыняе сваю ўвагу на малюнку вясковых хаўтур: нудны звон, жабрачая труна, аднастайнае прычытаньне дзяка— гэтыя сумныя акалічнасьці вясковых хаўтур старанна зарысоўваюцца поэтай.

Так, у першым зборніку „Песьні жальбы“ пераважаюць хаўтурныя мэлёдыі смутку і мэланхоліі; тут чуецца сумная песьня пакуты.

У зборніку „Водгульле“, які вышаў у 1922 г., зьмешчаны вершы дарэволюцыйныя і паслярэволюцыйныя. У вершах ранейшых, датаваных 1910 г. і іншымі, выступаюць настроі, ужо вядомыя нам па песьнях жальбы. Але адначасна ёсьць і некаторыя далейшыя паглыбленьні і разьвіцьцё гэтых настрояў; тут выступае акрэсьленая сыстэма філёзофскага пэсымізму аўтара; бясспрадметны сум і мэланхолія першага зборніка ўступаюць тут мейсца пэўным поглядам, якія, відаць, былі глыбока прадуманы і вынашаны ў душы поэта. Песьняр, як-бы робіць пераацэнку розных каштоўнасьцей чалавечага жыцця. Такая пераацэнка, напрыклад, дасца ім у вершы „Раздум'е“ (1910 г.). Самае каштоўнае ў жыцьці чалавека, гэта мысль, але трагедыя мыслі ў тым заключаецца, што яна часам бяссьледна гіне, не пакідае вынікаў; думка часам падобна хмаркам, якія зьяўляюцца і таюць на небе; падобна таму, як хмаркі

Па небе бясплодныя ходзяць,
Глухія на плач збажыны,
І мыслі тож часта бяз сьледу праходзяць,
Таксама знікаюць яны.

Другая каштоўнасьць—хараство, але і яно асуджана на зьніштажэньне і бясплоднае гібеньне. Хараство падобна жыватворчаму пылу, які падымаецца над закрасаваўшым збожжам, любоўна цалуе калосьці і потым разьвяваецца злосна падняўшымся ветрам:

У жыцьцю часьцютка ня мала гібее
Такой жыватворчай красы.

Што можа быць далей больш каштоўным, чым моладасьць, але і яна хуткабежна, яна, што лісьці на стагоднім дрэве:

. Раскошна галіны
У зелень убрала вясна,
І горда гамоняць яго верхавіны,
І радасьць ў тэй мове чутна.
А восень надыдзе, і лісьцік жалобна
На землю, пажоўклы, спадзе.
І моладасьць наша тым лісьцям падобна:
Як лісьце, яна адцьвіце.

Чалавек, наогул, з усімі яго імкненнямі, каштоўнасьцямі, ідэаламі—істота адзінага дня. Поэта кажа:

І ты, чалавеча, як сьнег той ў адлігу:
Упаў і сканаў, і няма.
З трывогай глядзіш ты ў адвечную кнігу,
І душу агортвае цьма.

Так, у вершы „Раздум’е“ у пекнай форме, на падставе паралелізму паміж зьявамі прыроды і зьявамі чалавечага жыцця, выяўлены пэсымістычныя філэзофскія думкі поэты. У іншых вершах як-бы прадоўжваецца гэтая пераацэнка агульных каштоўнасьцяў. Значнай каштоўнасьцю жыцця зьяўляецца каханьне, якое дае вялікую асалоду чалавеку. Але і яно мае свой трагічны воблік, які выступае ў алегорычным вершы „Вярба“... Маладая вярбіна злучылася і зраділася з ручаёчкам, але ў гэтай злучнасьці яна знайшла сабе зьніштажэньне і на пытаньне аб прычынах сваёй журбы, яна дае адказ:

Моладасьць сваю я
Марне загубіла...
Ох, на што так шчыра
Я цябе любіла?—

Далей, дабро і зло—гэта тыя полюсы, паміж якімі разгарнаецца гістарычная дзейнасьць. Што пераважае сабою з гэтых абодвух прынцыпаў, што зьяўляецца больш жывучым у памяці людзей? Сумны адказ на гэта пытаньне даецца ў вершы „Пад Новы год“ (1914 г.), які таксама вытрыман у алегорычнай форме... На рубяжы двух гадоў сходзяцца цені старога і новага году; адзін адходзіць у прошласьць, другі толькі зараджаецца, і вось паміж імі завязваецца спрэчка аб дабры і зьле. Навучаны горкім вопытам, стары год выяўляе скеітыцызм; новы год, наадварот, поўны юнацкага захапленьня, веры ў дабро. І як-бы дзеля навочнай ілюстрацыі гэтай спрэчкі выходзяць з глыбіні гадоў цені прошласьці; годы злыя і добрыя разьдзяліліся:

Годы з напісам Чырвоным
Ўсе асобна сталі,
Мноствам страшным, нязьлічоным
Пушчу запаўнялі;
Годы добрыя нясьметна
Сталі ўсе па чыну,
Цьмяна, бледна, чуць прыметна,
Зьліўшыся ў раўніну.

Па чарзе выступаюць далей тры пары гадоў: з аднаго боку, гады ўраджаю, супакою і прасьветы; з другога боку, гады галадоўлі, кары і помсты, мрака і цемры, і аказваецца, зло людзі больш помняць, чым дабро:

Так было і гэтак будзе:
Зла не забываюць!

Верш „Пад Новы год“ зачэплівае, такім чынам, два разьдзельных пытаньні; адно датычыць філэзофіі гісторыі—гэта пытаньне аб тым, што зьяўляецца ў гісторыі пануючым прынцыпам, дабро ці зло. Адказ даецца пэсымістычны: у гісторыі больш зла, больш дзейнічаюць сілы зьніштажэньня, разбурэньня і мрака. Другое—пытаньне маральна-псыхалёгічнае: гэта пытаньне адносна чуласьці людзей да процілеглых прынцыпаў дабра і зла. У адказ выказваецца пэсымістычны погляд на сутнасьць чалавечай прыроды; людзі больш помняць зло, чым дабро.

Тэматычную сувязь з азначанымі вершамі мае твор „Дубы“; у гэтым вершы выяўляецца трагедыя фізычнай сілы. Дубы высокія і карананастыя вытрымлівалі барацьбу з ветрамі і навальніцамі, але ня вытрымалі яны барацьбы з чалавекам. І поэта зварачаецца да гэтых дрэваў з такімі словамі:

Эх, дубы, дубы! вякамі
Вы зьбіралі сілы,
Не звалодаў віхар з вамі,
Вас здалелі пілы.

Ашальмованы вам чолы,
Сьсечаны кароны,
І, пасеўшы на верх голы,
Там крычаць вароны.

Гэтак усё сільнае і моцнае нават падлягае агульнаму закону зьніштажэння.

Як-бы сынтэтычны вывад з папярэдніх вершаў уяўляе сабою твор „Маравя“. Калі ўсё пекнае і высокае ў сьвеце так мімалётна і хутка бежна, то ці можна дасягнуць шчасьця на зямлі? Адказ дадзён пекным вобразам падарожніка ў пустэльні... Гарачы дзень; навокал пяскі; ніводнай расьліны; падарожнік пакутуе ад смагі. І вось перад ім разгарнаецца чароўны оазіс:

Падарожнаму здаецца,
Што крыніца там ліецца,
Хвалі ў радасьці пяюць.

Вось бліжэй, бліжэй расьліны;
Купы лозак і каліны
Акружаюць беражок;

А з зялёных галінак,
З розных красак і травінак
Гожа сплечены вянок.

Але гэты оазіс толькі мана пачуцьцяў; згінула маравя, навокал уся тая-ж гладзь пяскоў, усё тая-ж гарачыня. Калі паставіць верш „Маравя“ ў сувязь з папярэднімі творамі, то тут можна бачыць нешта вялікшае, чым зарысоўку звычайнай натуральнай зьявы. Падарожнік—гэта сымбаль усяго чалавечтва; цяжкі і камяністы шлях, па якому ідзе гэта чалавечтва; рэдкі хвіліны ўнутранага здавальненьня і шчасьця; шчасьце толькі фантазмагорыя, толькі маравя.

Гэтак у „Водгульлі“ мы знаходзім досыць зграбную сыстэму філёзофскага пэсымізму беларускага поэты. І чалавечая думка, і характава, і каханьне—усе гэтыя вышэйшыя каштоўнасьці чалавечага жыцьця—прыцягнуты на суд халоднага і скептычнага розуму, усё сабой разбурваючага і разлагаючага. Кінуты мрачны погляд на гісторыю, выказана горкае слова аб чалавечай прыродзе, зачэплена пытаньне аб сапраўдным шчасьці і яго недасяжнасьці.

Так на старонках раньніх твораў Якуба Коласа вырастаюць густыя цені смутку і нават пэсымізму. Але пэсымізм ніколі не даходзіў у нашага песьняра да роспачы, да адчаю. Быў адзін пункт, які ратаваў поэту ад абсалютнага пэсымізму; гэты пункт—вера ў працоўныя масы. Побач з лірычнымі вершамі Якуб Колас піша свае дробныя апавяданьні, дзе выяўляецца сьветлы пачатак сялянскай псыхікі. Мы, напрыклад, бачым, як у душы забітага і прыгнечанага селяніна цёмны інстынкт самазахаваньня ўступае мейсца сьветламу, чыста рыцарскаму пачуцьцю гонара („Малады дубок“); бачым і іншыя высокія парываньні

душы селяніна. Поэта верыць у Беларусь; на скрыдлах гэтай веры ён часам падымаецца вышэй смутнай дзейснасьці, ён прадбачыць зару новага шчасьця, новага жыцьця. Поэта зазначае:

Не бядуй, што сьнег халодны
Скрые землю ад вачэй;
Не загіне край твой родны
У цемнаце ліхіх начэй.

Будзе час, і сьнег растане
Прыдзе к нам ізноў вясна,
Ціха з неба сонца гляне,
Ачуняе старана.

Вера паэты здзейснілася; працоўныя масы Беларусі скінулі з сябе ярмо падвойнага нацыянальнага і сацыяльнага ўціску і пачалі будаваць новае жыцьцё: старонка сапраўды ачуняла.

І вось, цяпер адчуваецца выразны пералом і ў настройх песьняра. Цені пачынаюць уступаць мейсца сьвятлу; праўда, не адразу адбылася перамога сьвятла; спачатку мы бачым змаганьне сьвятла і цені. Такое змаганьне, напрыклад, можна ўгледзіць у поэме „Новая зямля“. Сам аўтар у апошнім разьдзеле поэмы зазначае, што яго твор ёсьць „жыцьця адбітак, разважання“. У поэме, сапраўды, ёсьць элемэнт разважанняў над жыцьцём, і гэтыя разважаныя прадстаўляюць сабою як-бы працяг тых думак, якія мы знайшлі ў лірычных вершах песьняра. У поэме „Новая зямля“ заўважаецца пэўная дваістасьць настройў. З аднаго боку, тут даюцца сьветлыя малюнкi прыроды; гэта прырода ўжо скідае сваю жалобную вопратку і прадстае ў іншым асьвятленьні надзвычайнага характа і прывабнасьці; поэма абмалёўвае нам поэзію сялянскай працы, яна выяўляе сьветлы пачатак псыхікі сялянскага бяднацтва з яго бадзёрасьцю і ўпартасьцю ў жыцьцёвым змаганьні. Але ў аснове твору ляжыць сумная канцэпцыя жыцьця, якая прадстаўляе сабой як-бы далейшы працяг тых развагаў паэты, якія выяўлены ім у вершы „Раздум'е“. У гэтым вершы, як мы бачылі вышэй, Якуб Колас выяўляе трагедыю мысьлі і трагедыю характа, трагедыю інтэлектуальнай і эмоцыянальнай стараны жыцьця. „Новая зямля“ ўскрывае трагедыю чалавечай волі. Гэроі поэмы імкнуцца да чагосьці лепшага, яны ўжо на парозе новага жыцьця, але ўмешваецца космічны фактар—сьмерць, якая кладзе мяжу імкненьням чалавека. Апошняя глава—сьмерць Міхала—ключ да разгадкі сэнсу ўсяго твора. Сваё апавяданьне аб упартым змаганьні сярмяжных гэрояў за жыцьцё аўтар канчае малюнкам сьмерці галоўнага пэрсанажу і сумным акордам горкага раздум'я аб гэтым нязьбежным для кожнага канцы:

Канец!.. Як проста гэта слова
І многазначна, заўжды нова!
Як часта мы пад крыжам мукі
У тамленьні духа ўзносім рукі
І вочы поўныя гарэньня,
І прагнем мігу вызваленьня.
Шчасьлівы міг, бо палі путы!

Так у „Новай зямлі“ жыцьцё прадстае перад намі ў сваім трагічным аспэктэ.

У „Палескай глушы“ аўтабіяграфічны вобраз Лабановіча як-бы падводзіць агульны вынік мінулым раздум'ям пісьменьніка аб жыцьці.

Сутнасьць перажываньняў Лабановіча—конфлікт розума і волі; Лабановіч прадстае перад намі ў дваістай постаці Гамлета і Дон-Кіхота. Гэрою не даюць супакою трывожныя думкі аб сэнсе жыцьця, аб значэньні чалавека, аб сьмерці і г. д. З другога боку, ён імкнецца ажыцьцявіць сваю чалавечую вартасьць, ён жыве напружаным валявым жыцьцём, імкнучыся разьвіць пэдагогічную і грамадскую дзейнасьць. Паколькі мы маем толькі першую частку апавяданьня, у ей толькі намечана, але канчальна не дадзена разьвязка Konflikta.

Затое мы маем гэтую разьвязку ў іншых творах пісьменьніка—творах пазьнейшага часу.

„Сымон музыка“, гэты, па нашай думцы, самы выдатны твор Якуба Коласа, ужо паказвае сабой перамогу сьвятла; цені адыходзяць у прошласьць, сьветаадчуваньне поэты набывае новы жыцьцерадасны характар. „Сымон музыка“ у апошняй рэдакцыі—гэта бадзеры гимн у славу жыцьця і яго радасьцяй. У іншым асьвятленьні прадстае тут самая прырода Беларусі; гэта ўжо ня край пакуты, дзе ўглядаецца толькі від палёў блэгенькіх і чуюцца толькі нудныя мэледы,—гэта край прыгажэйшы ў сьвеце. У трэцяй частцы „Сымона музыкі“, якая напісана ў канцы 1917 году, мы знаходзім такі зварот да Беларусі, поўны вышэйшага энтузіязму і захапленьня:

О, край родны, край прыгожы,
Мілы кут маіх дзядоў!
Што мілей ёсьць ў сьвеце божым
Гэтых сьветлых берагоў,

Дзе бруяцца срэбрам рэчкі,
Дзе лясы-бары гудуць,
Дзе мядамі пахнуць грэчкі,
Нівы гутаркі вядуць?!

Гэтых гмахаў безгранічных,
Балатоў тваіх, вазёр,
Дзе пад гоман хваль крынічных
Думкі думае прастор;

Дзе ўвосень плачуць лозы,
Дзе вясной лугі цьвітуць,
І шляхам старым бярозы
Адзначаюць гожа пучь?..

Пекна ня толькі прырода, прыгожы перажываньні чалавека. Думка чалавека ўжо прадстае перад поэгай не ў сваім трагічным выглядзе бездапаможнасьці і бясплоднага гібеньня: песьняра чаруе арліны палёт мыслі, яе бязмежнасьць і моцнасьць, як насільніцы прауды.. Яго Сымон, гэты скромны вясковы падростак, кідае ў вочы князю сьмелыя словы:

Князь ня мае волі ўлады
Вольнай думцы даць парады!
Думка ходзіць, дзе захоча:
Ад зямлі да зор і сонца
Няма думкам забаронцы.
Думка праўду кажа ў вочы
І вялікім і малому.

Вьяўленьне думкі навука для Сымона вышэйшая каштоўнасьць;
ён гавора:

Без навукі жыць пагана,
Яе сьню, панок, у сьне —
Так хачу я знаць навуку,
За яе-б аддаў жыцьцё...
Хоць-бы першае знацьцё...

Так ад разумовага скэптыцызму прыходзіць Якуб Колас к радаснаму ўцьвярджэньню чалавечай мысьлі, як вышэйшай каштоўнасьці.

Другая каштоўнасьць—характэра; гэта ўжо ня марна гібеючая, як у вершы „Раздум'е“, краса,— гэта вялікая выхаваўчая сіла. Якуб Колас паказвае нам у поэме „Сымон Музыка“, як пад уплывам характэра беларускай прыроды, на яе матчыным улоньні выхоўваецца самабытны талент-самародак, як душа гэтага самародка шырока расчыняецца для ўспрыняцьця характэра космосу і характэра мастацтва; у такія мінуты

Чуў хлапчына, што спадала з шыі
Цяжкае ярмо
Адзіноты, долі горкай—
Сьвет хацелася абняць
І людзям бліскучай зоркай
У іх цемрадзі зазьзяць.
І сказаць ім, як шчасьліва
Можна жыць і на зямлі.

Чуе гэта шчасьце Сымон, і, перажываючы каханьне да Ганулі:

Проста чуў, што ён шчасьлівы,
Чымся новым быў абвьян.
Новых сілак чуў прыліў.
Ён пазнаў тут асалоду,
Ён пазнаў тут новы сьвет.

Так і каханьне выяўляецца ўжо не у трагічным выглядзе дарэмнага самаахвяраваньня, а малюецца ў бадзёрых танох радасьці і шчасьця.

У гісторыі чалавечтва пясняр не ўглядае ўжо толькі перавагу зла,—наадварот, ім цяпер выказваецца вера ў прогрэс, у лепшую будучыну. Задумляючыся над лёсам бацькаўшчыны, разарванай на дзьве часткі, Якуб Колас выказвае ўпэўненасьць, што гэта зьява толькі часовая; да сваёй айчыны ён зварачаецца з такімі працуванымі словамі:

Родны край! Ты разарваны,
І на Запад ад мяжы
Пан пыхлівы, падзіманы
Моцна сьцягвае гужы,
Каб з варшаўскае майстэрні
Беларусу сшыць халат,
Ды ні ксёндз, ні пан ня верне
Плынь гісторыі назад.

Так у поэме „Сымон музыка“ даецца новае і радаснае ўцьвярджэньне тых каштоўнасьцяў чалавечага жыцьця, якім раней давалася адмоўная ацэнка. І чалавечая мысьль, і характэра, і каханьне, і самая гістарычная дзейнасьць прадстаіць тут у новым асьвятленьні.

У поэме „Сымон музыка“ пясняр імкнецца сказаць, як шчасьліва можна жыць на зямлі. Шчасьце прадстае тут у сваёй потэнцыяль-

насьці, але не ў рэчаіснасьці; абярнуцца ў дзейснасьць перашкаджаюць яму ненармальныя соцыяльныя умовы, і у поэме тэма псыхолёгічная ў канчальным выніку падпарадкаваецца тэме соцыяльнай. Поэта хоча ў сваім творы выявіць, што

Не радзіцца-б лепш дзіцяці
З такой чуткаю душой
У куточку, дзе спрадвеку
Беднасьць лютая гняце.
Цяжка жыць у цемнаце,
У зьянавазе чорнай, зьдзеку,
Дзе адбітак свой з-за хлеба
Накладае талака,
Дзе так пільна праца трэба,
Плечы моцныя, рука,
Дзе рот лішні на прымеце
І так топчацца сям'ёй,—
Лепш-бы там ня жыць на сьвеце
Дзеткам з чуткаю душой!

Колізыя высокай адаронасьці Сымона і ненармальных соцыяльных абставін, якая перашкаджае разгарнуцца гэтай адаронасьці, учуляе сабой ідэювую схэму поэмы.

Толькі у барацьбе шлях да зьніштажэньня трагічных супярэчнасьцяў жыцьця, і poeta арганічна падыходзіць у сваёй творчасьці да тэмаў барацьбы.

Характэрна, што пясняр нават і ў прыродзе заўважае цяпер гэта напружанае змаганьне. Раней ён любіў усьпяваць супакой прыроды; ён любіў, падобна Цютчэву, Мэтэрлінку, прыслухоўвацца да начной цішыні, бо раненае сэрца патрабуе цішыні і супакою. Цяпер Якуб Колас бачыць у прыродзе пераважна рух, дынаміку, змаганьне. Для яго цяпер мароз—гэта бязьлітасны кат, які „кайданы куе на хвалі“, але супроць гэтага ката падымаецца вецер з сваім заклікам:

Гэй, да зброі, каб даць жыцьцю
тут вызваленьне!

З сваёй вышыні сонца глядзіць у засмучэньні на калатню варожных станаў. Так для поэты і ў прыродзе.

Шуміць, кіпіць, бурліць змаганьне
За шчасьце, волю і свабоду.

Ідзе гэта змаганьне і ў жыцьці чалавека. І poeta арганічна ў сваёй творчасьці падыходзіць да тэмаў барацьбы соцыяльнай, да тэмаў грамадзянскай вайны. „Сяргей Карага“, „Крывавы пір“, „Дачакаўся“ і іншыя апавяданьні прадстаўляюць сабою жывыя адбіткі нашай гэраічнай эпохі ва ўсёй релічы яе барацьбы за ўзмаценьне новых ідэалаў. Песьня пакуты зьмяняецца цяпер у Якуба Коласа новай песьняй радасьці і барацьбы; сам poeta гаворыць:

Змоўкні-ж, сьціхні, песьня пакуты,
Заварушыся, наш край!
Люд! Вызваляйся, рві свае пугы,
Новыя песьні сьпявай!

Такім чынам, у Якуба Коласа на яго творчым шляху мы знаходзім істотную зьмену сьветаадчуваньня. У дадзенай галіне можна канстатаваць тры моманты: спачатку сьвет прадстае перад поэтай у жалобнай вопратцы смутку; спачатку гэты сьвет для яго пераважна арэна трагічных супярэчнасьцяў і колізыі; у творчасьці мастака пераважаюць песьні жальбы, у ёй углядаюцца густыя цені пэсымізму; потым ужо мы назіраем змаганьне сьвятла і цені; нарэшце, выяўляецца канчальная перамога сьвятла.

Нам хацелася прасачыць гэту зьмену ценяў і сьвятла у творчасьці Якуба Коласа па двох матывах. Па-першае, сыстэма сьветаадчуваньня прадстаўляе сабою падставу кожнай сапраўды мастацкай творчасьці; кожны сапраўдны мастак нясе сваю вестку сьвету, і разгадаць сэнс гэтай весткі — галоўная задача крытыка. Па-другое, нават такім аўтарытэтным дасьледчыкам, як акад. Карскі, выказвалася думка аб прымітыўнасьці беларускай літаратуры, аб тым, што яна, нібыта, не зачэплівае складаных агульна-людзкіх проблем. Аналіз сьветаадчуваньня Якуба Коласа прадстаўляе сабою бліскучае абвяржэньне гэтай думкі: мы бачым, што поэзія Якуба Коласа зачэплівае глыбокія пытаньні чалавечага жыцьця.

Але задача дасьледчыка заключаецца ня толькі ў тым, каб канстатаваць пэўныя элементы творчасьці, — апроч таго неабходна і растлумачыць гэтыя элементы; патрэбна вобразы мастацтва перавесці на мову соцыялёгіі, зазначыць соцыялёгічны эквівалент гэтых вобразаў.

Песьні жальбы прадстаўляюць сабою прадукт мрачнай пары ў жыцьці як самога поэты, так і ў жыцьці ўсёй яго роднай старонкі — Беларусі. Царскі ўрад кінуў Якуба Коласа ў турму; тут складалася большасьць яго першых песень. Пясьняр сядзеў за кратамі, а там, за гэтымі кратамі, была адна агульная турма — турма царскай Расіі, якая душыла ўсё жывое, прыціснула Беларусь падвойным уціскам — нацыянальным і соцыяльным. На грунце гэтай суровай дзейснасьці ўзьніклі цені пэсымізму ў творчасьці Якуба Коласа. Кастрычнікавая рэволюцыя параджае новыя, бадзёрыя настроі ў поэзіі Якуба Коласа; істотна змяняецца ўся сыстэма яго сьветаадчуваньня, цені ўступаюць месца жыватворчаму сьвятлу, Якуб Колас прадстае перад намі ў новай постаці песьняра шчасьця і радасьці.